

DEL MAGRIB A CATALUNYA: VEUS DE DONES EN CATALÀ

Josefina Bueno Alonso
Universitat d'Alacant
jbueno@ua.es

«L'identité n'est pas donnée une fois pour toutes,
Elle se construit et se transforme tout au long de l'existence».
(Amin Maalouf, *Les identités meurtrières*)

La literatura magribina¹ en català és un fet que cada dia pren més força i que es troba directament relacionat amb els fluxos migratoris que, des de fa més de mig segle, irrompen a Europa. Catalunya, per diferents motius que esbossarem, s'ha caracteritzat per l'alt nivell de recepció d'una literatura procedent del Nord d'Àfrica, ja siga per mitjà de traduccions, ja siga pel protagonisme mediàtic que alguns escriptors i intel·lectuals hi han exercit². És un fet, per tant, que la literatura magribina en català és un dels corpus més abundants, fins al punt que es pot afirmar que els escriptors consagrats d'origen magribí tenen bona part de la seua producció traduïda al català: Tahar Ben Jelloun, Assia Djebar, Malika Mokeddem o Yasmina Khadra, entre d'altres, gaudeixen d'un ampli eco en els mitjans i cercles literaris, ocupen una parcel·la del mercat editorial i han merescut també un nombre considerable d'estudis crítics.

En aquest context els textos de dones adquireixen una especial rellevància durant els últims anys. D'acord amb el que ocorre en les literatures postcoloniales, com ara la francòfona o l'anglòfona, la fi del mil·lenni es caracteritza per la proliferació de textos de dones procedents del Magrib, amb un nou discurs identitari i de gènere, alhora que plantegen nous desafiaments als quals s'enfronten les diferents tesis feministes postmodernes. Del paradigma dual —masculí/femení— de les tesis postmodernes es passa a la inclusió de la variable raça/ètnia com a tercer valor en qüestió. La complexitat dels textos augmenta, ja que representen un discurs de gènere emergent contextualitzat en les noves generacions de dones procedents del Magrib que resideixen a Catalunya, emigren, o són conseqüència dels fluxos migratoris que arriben a Europa des dels anys noranta. S'ha d'assenyalar igualment que molts dels conflictes culturals, dels tòpics aprehesos que desemboquen en el rebuig i / o desconeixement de l'Altre, rau en la construcció d'una identitat femenina prototípica (el vel, la poligàmia, la submissió, cert exotisme orientalista...) que només es reconstrueix, reconfigura o es desmitifica en els nostres paràmetres occidentals a partir de les veus de les mateixes dones.

---

¹ Utilitze l'adjectiu "magribí" per a al·ludir a un context geogràfic que, encara que amb diferències considerables, constitueix un espai homogeni des d'un punt de vista de la creació literària. És necessari esmentar igualment la proximitat entre Espanya i El Marroc per raons històriques, polítiques i socials, fet que afavoreix un diàleg permanent i fluid entre la literatura marroquina i les literatures de l'estat espanyol, siga quina siga la seua llengua d'origen.

² Em referesc, per exemple, a Tahar Ben Jelloun en les seues col·laboracions periòdiques en *La Vanguardia*.

Per una banda, és necessari esmentar la recepció de traduccions d'escriptores del Magrib francòfon, les quals plantegen revisions teòriques sobre el discurs literari i de gènere i el situen en els límits del «paradigma altre» en termes de W. Mignolo³. És possible constatar que, en algunes ocasions, fins i tot trobem escriptores traduïdes al català i no al castellà⁴; en altres casos, la versió catalana i la castellana apareix de manera simultània⁵.

Diversos són, doncs, els motius que es podrien al·ludir per a arribar a aquesta situació; d'una banda, Catalunya es configura com un territori pluricultural i poliglòt des de la caiguda del franquisme. Com afirma Martin-Márquez, Catalunya en l'etapa post-franquista comença a voler donar resposta als nacionalismes amb la finalitat d'instaurar un estat poliglòt que unesca les cultures i identitats que el franquisme va intentar abolir: «After the establishment of democracy in Spain in the Mid-1970s, we witnessed a renewed interest in Al-Andalus as a model of a pluralistic and diverse society, in opposition to the official doctrine imposed by the Francoism» (2008: 303). És també el territori que rep més immigrants d'origen africà en la dècada dels noranta i el que, de fet, ja té escriptores de primera generació com són Laila Karrass i Najat El Hachmi, que analitzarem en aquest treball. Finalment, des del punt de vista de la recepció, hi ha en la conca mediterrània un fort intercanvi literari entre el francès, l'espanyol i el català que interessa analitzar per les grans repercussions, influències i intercanvis que proposa. El fet que l'escriptora algeriana Malika Mokeddem situe la protagonista d'una de les seues novel·les, *N'Zid*, a la deriva enmig del Mediterrani, constitueix una poderosa metàfora. Aquesta dona, que sofreix amnèsia, i que recrea i reconstrueix la seua identitat entorn del Mediterrani com a zona de confluència, de mestissatge i de bressol de diferents països, llengües i cultures, apareix com un clar desig de reconstruir les categories nacionals fixes:

« Ravie elle se laisse aller aux vagues et au vent, met la mer entre elle et le monde, entre elle et elle. Ce continent liquide est le sien. La mer est son incantation. Elle est sa sensualité quand elle lèche les recoins les plus intimes des rivages, son sortilège quand elle hante, les yeux des guetteurs. Elle est son impudeur quand elle chavire sans retenue, dans ses orgies et ses fugues, sa colère quand elle expose et s'éclate contre les mémoires fossiles des terres, remplissant d'épouvante les rochers reculés et les cris des cormorans. Elle est sa complice quand elle roule, court et embrasse, dans une même étreinte, Grèce et Turquie, Israël, Palestine et Liban, France et Algérie. Elle est son rêve en dérive entre des bras de terre, à la traverse des détroits et qui va s'unir, dans un concert de vents, au grand océan. Sa Méditerranée est une déesse scabreuse et rebelle que ni les marchands de haine ni les sectaires n'ont réussi à fermer. Elle est le berceau où dorment, au chant de leurs sirènes, les naufragés esseulés, ceux des causes perdues, les fuyards de Gibraltar et bien des illusions de vivants ». (Mokeddem 2001 : 69)

---

³ Mignolo denomina «paradigma altre» a la diversitat, (i *diversalitat*) de formes crítiques de pensament analític i de projectes futurs assentats sobre les històries i experiències marcades per la *colonialitat* més que per aquelles, dominants fins a ara, assentades sobre les històries i experiències de la modernitat. (...) Un «paradigma altre» és en última instància el nom que connecta formes crítiques de pensament “emergents” (com en l'economia) a les Amèriques (l'latins/es; afroamericans; americans nadius; pensament crític a Amèrica llatina i el Carib), al nord d'Àfrica, a l'Àfrica subsahariana, al sud de l'Índia i al sud d'Europa, l'emergència del qual va ser generada per l'element comú en tota aquesta diversitat: l'expansió imperial/colonial des del segle XVI fins a avui”. (Mignolo 2003: 209)

⁴ Un exemple és que l'única novel·la traduïda a Espanya de Leïla Sebbar és la seua traducció catalana *La noia del balcó*, Barcelona, Cruïlla, 2002.

⁵ Curiosament l'últim premi Ramon Llull, *L'últim patriarca*, de Najat El Hachmi, es va publicar simultàniament en català, castellà i francès.

Aquestes constatacions guarden algunes similituds amb la situació lingüística i nacional dels països del Magrib i, tal vegada per això, la recepció trobe una major acollida. Cal esmentar igualment que l'estat espanyol es constitueix, al seu torn, com un país políglot, plurilingüe i que difícilment pot assimilar la seua identitat nacional a una sola cultura o llengua. En aquest sentit, existeix una proximitat lingüística entre dos territoris de llengües reprimides, recloses i excloses en alguns moments de la vida pública i reservades a l'àmbit privat⁶. No obstant això, tal com apunta Martin-Márquez, encara que ambdues llengües —català i tamazight o berber— parteixen originàriament d'un mateix estatus de discriminació, el català ha aconseguit superar el seu estatus minoritari i convertir la llengua en un instrument de poder: «El Hachmi, for instance, eventually comes to appreciate the parallel status of Catalan and Amazigh as minority languages. (...) El Hachmi's recognition of a certain 'fraternity' between Moroccan Berbera and Catalans is based, then, upon their shared experience of linguistic persecution, but there remains a crucial disconnect here: Catalan is no longer marginalized in the same way Amazigh is. And indeed, as she will come to discover, Catalan speakers are as capable of converting their language into an instrument of power as are speakers of Castilian and Arabic» (Martin-Márquez 2008: 349).

Quant al fet literari en si, en els anys vuitanta irrompen en el mercat editorial francès una sèrie d'escriptores 'filles de la colonització' que, a partir de ficcions amb trets autobiogràfics, posen en primera persona les dificultats de les dones musulmanes, hereves d'una condició patriarcal i d'un discurs religiós que constreny el seu complet desenvolupament. Es tracta, en general, d'històries de vida, narracions entorn d'una o diverses protagonistes femenines que denuncien en certa manera el que per a elles ha representat una herència cultural i religiosa massa pesada, l'herència complexa de la colonització, les controvertides relacions amb la llengua... Amb el pas del temps i les independències consolidades, les condicions d'escriptura aniran variant a poc a poc i el text literari adquirirà una major consciència del subjecte postcolonial i, mentre va decaient el discurs victimista dels orígens, la narració s'orienta més cap a la reflexió metaliterària sobre la pròpia escriptura, una consciència de gènere més ferm i el compromís de denunciar les condicions d'un neocolonialisme al sòl europeu. Malika Mokeddem pertany a aquest grup d'escriptores que, després d'una llarga trajectòria de producció narrativa, irromp amb un relat, *L'angoixa del rebels*, un relat difícil de classificar, a mig camí entre el diari, les memòries..., i que recull reflexions sobre bona part de la seua trajectòria com a escriptora compromesa. Al marge d'un discurs de gènere que es desprèn de manera indiscutible, els textos d'aquestes escriptores plantegen les controvèrsies de les condicions d'escriptura pròpies del context postcolonial, escrit en una de les llengües maternes de les escriptores, i que pretén recrear les confrontacions a les quals s'enfronten aquestes dones dintre dels models occidentals.

De la mateixa manera que les escriptores francòfones trien el francès, gairebé de manera consubstancial al seu propi mestissatge identitari, la mateixa situació mantenen les escriptores Laila Karrouch i Najat El Hachmi, ambdues d'origen marroquí de llengua materna tamazight i resultat de la immigració magribina a Catalunya. Elles són i representen les escriptores de primera generació. El 2008, Najat El Hachmi va obtenir el

---

⁶ És el cas del català, no reconegut durant la dictadura franquista. En el cas del Magrib, a la llarga història de la colonització francesa i protectorats cal sumar la falta de reconeixement del berber o tamazight, l'abisme existent entre l'àrab normatiu i dialectal que conformen un gran gresol de llengües i cultures que han compartit i segueixen compartint territoris.

premi Ramon Llull amb una novel·la que ja des del paratext al·ludeix als dos eixos que marquen la narració i la temàtica de la ficció: *L'últim patriarca* posa en relleu l'intent d'aniquilar i destruir l'últim descendent masculí i posar fi a la cultura patriarcal imposada des de segles:

«I així va ser. Aquell dia va néixer Mimoun, l'afortunat, el qual tindria l'honor de cloure les generacions i generacions de patriarques destinats a fer del món un lloc ordenat i decent. Amb ell s'acabaria per sempre més la condemna del patriarcat» (El Hachmi 2008: 14)

La narradora, única filla de Mimoun, inicia i construeix una ficció en la qual rememora l'existència del seu pare des del naixement, una infantesa i una adolescència que se sustenten en els privilegis d'una cultura patriarcal i l'exili posterior a Catalunya; la destrucció simbòlica serà duta a terme conscienciosament per la seua filla amb la pràctica de la sodomia amb el germà del seu pare. La novel·la, dividida en dues parts, ens presenta en la primera el naixement, la infantesa i l'adolescència del patriarca Mimoun fins a les seues noces pactades; la segona part recrea el procés de reagrupació familiar a Catalunya, el procés d'integració de la família en el context català i la infantesa i joventut de la narradora.

La novel·la de Laila Karrouch, anterior a aquesta, recrea en forma de testimoni atge autobiogràfic la vida d'una família de quatre germanes que emigra del Marroc a Vic en l'any 1985: «Era el mes de setembre del mateix any, 1985. El pare ens va portar a preinscriure'ns a l'escola Jaume Balmes de Vic» (Karrouch 2004: 39). El procés d'integració, les diferències culturals que afecten especialment les noies, el context de la immigració magribina a Catalunya, són entre d'altres, els eixos d'una novel·la testimonial que, al marge del seu valor simbòlic i fins i tot tòpic ⁷, representa els inicis d'un corpus emergent. Ambdues novel·les plantegen igualment de quina manera Catalunya s'ha convertit en un nou *El Dorado* en l'imaginari africà que no solament els pares anhelien, sinó que continua sent per als joves marroquins una clara opció de futur:

«Jo tenia claríssim què volia fer, però havia de recordar-li a l'Omar que ell tenia una vida al Marroc, una carrera universitària començada, i no volia trencar-li cap dels seus somnis perquè no m'ho podria perdonar a mi mateixa. Em va contestar que quan ell trobés un camí, una petita esperança per arribar fins a Europa, ho deixaria tot per iniciar una nova vida. Ell sabia que per moltes carreres que tingués, el tema de la feina estava molt difícil al Marroc». (Karrouch 2004: 135)

Crida igualment l'atenció com ambdues novel·les, igual que ho van fer les seues predecessores francòfones, recreen, denuncien i també desmitifiquen els tòpics als quals s'enfronten les dones musulmanes en el context de la immigració. A pesar que en el context de la immigració s'accentuen els costums del país d'origen, en aquest cas apareix el desig d'integració de la primera generació d'immigrants quan es donen les condicions de respecte adequades que propicien la convivència multicultural:

«A vegades la mare li deia al pare que li faria gràcia de venir a les competicions i llavors ens acompanyaven tots dos. La mare s'ho passava molt bé, sobretot quan anàvem a Andorra amb autobús. La mare deia al pare que quan anés amb nosaltres no es posaria la gel·laba ni el mocador perquè les mares d'altres companys li deien que estava més maca sense. Aquesta vegada el pare va acceptar la decisió de la mare». (Karrouch 2004: 59)

---

⁷ Crida l'atenció la coberta del llibre, que afegeix cert exotisme i orientalisme a la novel·la.

A pesar de ser en gran mesura deutores de les seues antecessores francòfones, el “fet” literari és nou ja que la visualització del premi ha elevat a cànon una temàtica i l'escriptura de l'exili afrohispanà, com afirma C. Ricci: «el otorgamiento del Lull es el símbolo de que, por lo menos en los ámbitos intelectuales, lo híbrido ha dejado de ser estigma en Cataluña/España/Europa para convertirse en un hecho éticamente digno de novelar, estéticamente placentero, subversivo y garantizador de ventas»⁸. Per altre costat, el plurilingüisme s'assenta en la literatura nacional en aquesta categoria d'autores (tant Najat com Laila tenen el berber i el català com a llengües maternes) i contribueixen amb les seues obres a desterritorialitzar l'escriptura⁹ en el sentit de Deleuze i Guattari, a convertir-la en escriptura nòmada en termes de la filòsofa feminista Rosi Braidotti. En conseqüència, contribueixen a desestabilitzar els límits fronterers de les literatures nacionals i la pertinença estatal de l'escriptora i a advocar per un territori mundial, múltiple, com assenyalen Rushdie i diversos escriptors i crítics contemporanis¹⁰. Es tracta en última instància d'autores que desestabilitzen els límits fronterers nacionals i restauren noves identitats, com ho assenyalen Martin-Márquez i Mignolo: «...the forms of border thinking that immigrant such as Ndongo Bidyogo, El Hachmi are now engaging in promise to destabilize the very Enlightenment epistemology that sought to draw sharp lines of division between European and non-European peoples and civilizations. (...) In this way, the (re) mappings of identity undertaken by immigrants way ultimately prove to be the most productively ‘disorienting’ of all» (Martin-Márquez 2008: 354).

El que es pretén plantejar en aquestes pàgines és com els textos de dones del Magrib entaulaven un doble viatge des de i cap a Catalunya per motius obvis que abans hem esmentat, i que el ‘viatge’ s'emmarca en una doble direcció: des de la mera recepció, a partir de les diferents traduccions d'escriptors postcolonials francòfones, amb el qual es crea un espai favorable perquè es donen en els últims anys les condicions d'escriptura que puguen originar una literatura ja catalana que guarda relació amb les predecessores francòfones i que aflora en el panorama literari català amb similars plantejaments, similars desafiaments i que requereix d'una anàlisi crítica per no caure en el parany de l'*exotització* del text literari. L'anàlisi se centrarà en els aspectes que considere fonamentals i més originals: el concepte de llengua —en relació directa amb el de nació i cultura—, la concepció de l'escriptura com a fugida, refugi i consciència nòmada, per acabar amb una reflexió al voltant del discurs de gènere i del discurs sobre la identitat que s'origina a partir d'aquests textos i que planteja nous reptes i nous desafiaments al pensament feminista europeu, blanc i occidental.

Llengua, nació i cultura

Quan parlem d'escriptors del Magrib francòfon, al·ludim a una generació que procedeix de la colonització francesa i que, per tant, àdhuc posseint una o diverses llengües maternes, instrumentalitza el francès com la llengua de comunicació i de creació literària. Tanmateix, després d'un procés inicial d'aculturació, els successius

---

⁸ Critian H. Ricci, “L’últim patriarca, de Najat El Hachmi y el forjamiento de la identidad amazigh-catalana” en *Afroeuropa*. Revista de estudios afroeuropeos, 2, 1 (2008).

⁹ Cf., Josefina Bueno Alonso «Género, exilio y desterritorialidad en Najat El Hachmi» en Landry-Wilfrid Miampika i Patricia Arroyo (eds), *De Guinea Equatorial a las literaturas hispanoafricanas*, Madrid, Verbum, Col·lección Biblioteca Hispanoaficana, 2010 (en premsa).

¹⁰ Veure Michel li Bris&Jean Rouaud (dir.) *Pour une littérature-monde*, París, Gallimard, 2007; volum que recull contribucions d'escriptors de l'àmbit francòfon que qüestionen, redefeixen i replantegen el concepte de pertinença de l'escriptor i la seua obra a uns límits nacionals i geogràfics i els principals desafiaments que planteja el text francòfon i postcolonial en un context de globalització literària.

esdeveniments polítics i socials esdevinguts al Magrib, van anar variant el concepte i l'abast massa rígid de la univocitat que planteja una llengua única o una cultura única, com afirma W. Mignolo: «Les zones frontereres, la diàspora i les relacions postcoloniales són fenòmens quotidians de la vida contemporània que porten el llenguatge a transcendir la nació en la qual la llengua acostumava a bloquejar-se en la ideologia de la puresa i unitat» (2003: 310). Així, en el cas de les dones, després dels fracassos dels governs postindependència i l'auge dels moviments islamistes, la llengua deixa de ser vista com un botí de guerra i es concep com una opció triada en plena llibertat. A més, l'alteritat de la llengua estrangera, en aquest cas el francès, permet un distanciament sobre els tabús que encara planteja la llengua d'origen, l'àrab clàssic, massa vegades assimilada al discurs religiós; és així com Malika Mokeddem al·ludeix i reivindica l'alteritat de la llengua estrangera, fora de tota constricció cultural o identitària:

«La llengua de l'Altre ha esdevingut íntima. Ha pal·liat les carències de la llengua de la infantesa. Ha seguit alimentant-me, guiant-me, il·luminant-me quan la mare va parar fins i tot les seves condemnes. (...) Ara, la meua escriptura porta la meua deriva de memòria ben lluny en les crispacions. L'escriptura s'imposa com a última llibertat de la *sense família*. És la meua divisió d'expatriada, la meua fuga de tot tancament” . (Mokeddem, 2003: 164-165)

En el cas de Laila Karrouch i Najat El Hachmi, ambdues de llengua materna tamazight o berber, escriuen en una de les seues llengües maternes, el català¹¹. Les condicions d'escriptura es realitzen per tant des de l'assumpció d'una identitat marcada per la pertinença a dues cultures —la d'origen i la del país d'acollida— a més de dues o més llengües, tal com ho explica la protagonista de la novel·la de Laila Karrouch; les condicions de bilingüisme a Catalunya afavoreixen la superposició de llengües o cultures pròpies de les generacions immigrants:

«També em va explicar que a Catalunya als col·legis és parlava més el català que no pas el castellà. Novetat per a mi! Ara resultava que havia d'aprendre dos idiomes i no un. En el fons aquest tema del llenguatge no em preocupava tant com altres coses. Sabia que amb l'ajuda dels professors me'n sortiria. La Jessica, la Sònia i la Teresa, que eren amigues de la classe, també m'ajudaven molt» (Karrouch 2004: 41)

Com en tantes altres novel·les, la generació dels fills de la immigració es troba en aquesta intersecció en la qual no pertanyen a la cultura del país d'acollida però tampoc se senten identificats amb la cultura d'origen o la tradició que solen representar massa sovint les mares. La identitat individual ha de construir-se, per tant, en l'interstici de dues identitats col·lectives: d'una banda la catalana, i per una altra, la marroquina; dos sentiments concomitants d'alteritat que més que complementar-se apareixen sovint com dues pertinences incompatibles:

«- Ets una marroquina molt forta. Ho has de ser per viure entre dues cultures tant diferents – em deia la Vora.
Tenia tota la raó.
Més que diferents, són dues cultures totalment oposades.» (Karrouch 2004: 112)

L'escriptura nòmada

---

¹¹ En el cas de la primera, s'insereix al final de la novel·la un petit lèxic amb els termes de la llengua d'origen.

L'escriptura —tant en sentit estricte de l'activitat creadora enunciativa, com també en el seu sentit més ampli, pel que fa a la formació intel·lectual— es planteja com la principal via d'emancipació de les dones, i, al mateix temps, és una postura activista en pro de la reivindicació d'una educació més igualitària entre dones i homes. D'aquesta manera, en el cas de les nostres escriptores catalanes i com s'ha esmentat anteriorment, els textos es presenten com un testimoni de denúncia i de reivindicació. Aquest sentiment originari que també es va produir en les escriptores francòfones, anirà diluint-se amb el temps a causa de les limitacions i les confrontacions entre francòfons i arabòfons —especialment a Algèria— i desembocarà en una concepció de l'escriptura com a refugi, com a territori d'autoexili, com una condició de nòmada pròpia del subjecte postcolonial i materialitza la simbiosi que es dona entre l'escriptura i la pròpia existència de l'autora¹²:

«Sovint em diuen que la meva casa és la meva imatge, àrab i mediterrània. Tan aviat com la vaig habitar em vaig posar a escriure. Com si l'escriptura hagués esperat aquest lloc per manifestar-se. La veritat és que una altra torbació m'hi havia llençat... Però des de llavors no em cal fugir. Des de llavors, l'escriptura és la fugida més gran, és aleshores quan jo tracto d'anar més lluny. Ara he d'interpel·lar els silencis del passat per viure millor el bastió de la meva solitud». (Mokeddem 2003: 23,24)

El concepte d'escriptura es troba íntimament lligat al de lectura, la formació que per a moltes noies immigrades representa l'escola, així com apareix sovint la figura idealitzada de la professora, que s'oposa a l'univers domèstic que representen les mares i que es veu reforçat i accentuat en el context de la immigració; per aquest motiu la formació apareix com l'única via de progrés i d'alliberament:

«Em sentia molt còmoda amb els companys de l'escola, tant amb els d'EGB com amb els nous amics de l'Institut. No em sentia diferent respecte d'ells. Els comentaris típics, com 'mora', dels altres, van deixar de molestar-me perquè ara ja havia après a valorar-me com a persona, i a adonar-me que pel fet de ser immigrant no havia de menysprear-me, cosa que havia fet molt sovint els darrers anys.

El pare volia que estudiés una carrera:

- Perquè aquí a Catalunya, és molt important estudiar —em deia molt sovint.

La mare, en canvi, no ho veia d'aquesta manera. Deia que estudiar 'és perdre el temps, ja que les dones estem fetes per estar a casa'. M'ho repetia contínuament». (Karrouch 2004: 109)

Sovint la lectura d'un llibre o una simple llibreta, simbolitza de forma gairebé mítica aquest «espai propi» al que al·ludeix Woolf i que representa, al cap i a la fi, el primer graó de tota activitat literària:

«Fins aquell dia del meu aniversari en què ningú és va recordar del meu aniversari. Era dissabte i ella havia pujat a la ciutat capital de comarca només per dur-me un regal i una targeta. El regal era una llibreta amb tot de fulls en blanc, una llibreta de les bones, amb tapa dura i sense espiral, i una ploma. Una ploma de les de debò, com una escriptora de debò, havia dit, i al començament de tot hi deia que allò havia de ser l'espai per compartir les pròpies vivències amb els altres i que tenia molts anys per anar-lo omplint». (El Hachmi 2009: 270)

---

¹² Per a W. Mignolo, «cabria acceptar inicialment la concepció més simple de nòmada i afirmar que les gentes expatriades, immigrants i refugiades són nòmades amb distintes 'histories locals', algunes ho són a causa de situacions de violència en el interior del sistema-mundo, mentre que altres se generen en els llocs que una vegada van ser exteriors a ell i que ara s'han convertit en una part conflictiva del mateix (per exemple, la ciutadania magrebí en França) ». (2003:136).

Les novel·les d'aquestes dues escriptores catalanes representen manifestacions destacades d'un corpus emergent en la literatura catalana. En el conjunt de condicionaments que coarten els processos d'integració de la comunitat magribina a Catalunya, el de les dones resulta especialment complex. Si bé al començament la integració no està exempta de prejudicis respecte de la població estrangera, al mateix temps la cultura del país d'acollida proporciona cert aperturisme a les dones, cosa que els fa sentir cert rebuig a la tradició que impera en la seua cultura d'origen. En aquest sentit, el rebuig a la figura materna o la denúncia de certs tòpics que sotgen les dones —virginitat, matrimonis molt joves...— són alguns dels aspectes sociològics que es desprenen dels relats i que convé tenir en compte en la nova reconfiguració de les identitats de les dones en la nova Europa multicultural. Més enllà d'un discurs de gènere que es desprèn i que representa un «third World feminism» *avant la lettre*, és important abordar el discurs identitari que es desprèn i que permet, com s'ha comentat anteriorment, desmitificar, deconstruir alguns esquemes massa reduccionistes que afecten especialment les dones no occidentals. Més que concepcions duals i dicotòmiques, és necessari reflexionar sobre la complementarietat i sobre les combinacions del fet de ser dona, migrant i pertànyer a una cultura diferent de l'occidental. Aquesta és la reflexió que defineix, al final de la novel·la, la trajectòria a Catalunya de la protagonista de la novel·la de Laila Karrouch, una jove marroquina que acaba casant-se, en el seu procés d'integració, amb un marroquí que va conèixer en el seu país d'origen però que s'instal·la definitivament a Vic:

«Jo, visc encara a Vic, aquella ciutat que em va acollir ara fa divuit anys, i que m'ha ensenyat tantes coses de la vida, tant positives com negatives. Vic és i ha estat molt important per a mi i igual que la meua ciutat natal, Nador, sento que forma part de mi; i jo formo part de Vic i Catalunya, per què no dir-ho?, em sento catalana i ben privilegiada de poder conèixer dues cultures diferents, oposades, amb el seu encant i la seva màgia cadascuna. (...)

No he perdut la meua cultura ni les meves arrels, sinó que he guanyat una altra cultura i uns altres costums. M'agrada fer un bon cuscús per dinar i un entrepà de pa amb tomàquet per sopar. Per què no? » (Karrouch 2004: 149,150)

Allò destacable d'aquest fragment és com a partir de dues identitats, al principi oposades i incompatibles, sorgeix una suma de dues cultures que, lluny d'actuar com a compartiments estancs o com identitats assassines, en termes de Maalouf, es complementen i normalitzen així la condició d'immigrant per a evitar qualsevol rebuig o discriminació. Així ho analitza l'escriptora, lingüista i investigadora del CNRS d'origen algerià, Latifa Ben Mansour, la qual al·ludeix al psicoanàlisi de Freud per a explicar la rivalitat i confrontació entre els pobles, un fenomen per altra banda consubstancial al ser humà i no exclusiu del context arabomusulmà procedent de la immigració. En el seu assaig ofereix, a tall d'exemple, el dilema que sent una jove d'origen marroquí que sent la seua identitat dividida en dues llengües, referents, cultures...no sentint-se ni d'ací ni d'allí i que només reconeix sentir cert alleugement en el curt trajecte de l'avió, durant el vol que materialitza aquest *entre-dos* existencial. Amb aquest exemple, i amb una clara intenció de normalitzar una vivència i una condició que es troba en l'origen de tantes controvèrsies identitàries, Latifa Ben Mansour advoca per la normalitat i acceptació d'aquesta nova identitat resultat del conglomerat de diferents pertinences:

«Personne ne lui a dit que ce qu'elle ressentait comme franco-marocaine, des générations entières d'enfants ont eu à le vivre, personne ne lui a dit qu'elle n'est pas particulière, que sa douleur a été vécue par des millions d'autres enfants et adolescents d'origine étrangère. Personne ne lui a transmis ce proverbe arabe : 'Tu dois honorer ton pays autant que les auteurs de tes jours, car si ce sont eux qui te nourrissent, c'est lui qui les nourrit'. Cela l'aurait apaisée et permis de choisir car il faudra bien qu'un jour ou l'autre elle fasse un choix, vital pour elle et pour son avenir. Peut-être faudrait-il enseigner dans les écoles françaises l'histoire de l'émigration au même titre que celle des religions » (Ben Mansour 2004 : 261).

Al marge del valor literari que presenten els textos i de la repercussió respecte d'un cànon literari, és necessari destacar la reflexió que susciten des d'un punt de vista sociològic. Aquestes noves identitats que naixen des de la ficció són la millor manera d'acceptar i fer visible la condició d'immigrant com una identitat fronterera que donarà pas a la conformació d'una societat construïda en la pluralitat i la igualtat. L'anàlisi d'aquest corpus, encara emergent en l'estat espanyol, constitueix un poderós aliat per a consolidar els nous paràmetres que plantegen els desafiaments de la societat del segle XXI.

BIBLIOGRAFIA

- Braidotti, R., *Sujetos nómadas*. Barcelona, Paidós, 2000.
- El Hachmi, N., *L'últim patriarca*. Barcelona, Planeta, 2008.
- Karrouch, L., *De Nador a Vic*. Barcelona, Columna, 2004.
- Ben Mansour, L., *Le mensonge des intégristes*. París, Le Serpent à Plumes, 2004.
- Martin-Márquez, S., *Disorientations. Spanish Colonialism in Africa and the Performance of Identity*. Yale, University Press, 2008.
- Mignolo, W.D., *Historias locales/diseños globales*. Madrid, Akal Ediciones, 2003.
- Mokeddem, M., *N'Zid*. París, Seuil, 2001.
- Mokeddem, M., *L'angoixa dels rebels*. Lleida, Pagès editors, 2003.